

УДК 321.7:316.776:741.5

DOI <https://doi.org/10.30970/PPS.2026.64.56>

«КАРИКАТУРНА ДЕМОКРАТІЯ»: ПОЛІТИЧНА КАРИКАТУРА МІЖ СВОБОДОЮ ВИСЛОВЛЮВАННЯ ТА БЕЗПЕЧНИМ ДИСКУРСОМ

Вікторія Пугач

незалежна дослідниця

вул. Степана Рудницького, 5, 03195, м. Київ, Україна

<https://orcid.org/0000-0002-7486-6427>

Олена Іщенко

*Київський національний університет імені Тараса Шевченка,
філософський факультет, кафедра філософії гуманітарних наук*

вул. Володимирська, 60, 01033, м. Київ, Україна

<https://orcid.org/0000-0003-3832-2403>

На прикладі політичної карикатури, як однієї з форм свободи вираження поглядів, у статті артикулюється проблема прогресувального послаблення сучасної демократії. Як показують автори статті, під впливом підвищеної чутливості різних соціальних груп та спільнот відбувається інституалізація безпечного дискурсу, який детермінує межі прийнятних і допустимих висловлювань, циркулюючи в політичному комунікаційному просторі. Зумовлені контекстом безпечного дискурсу вимоги, що висувують до суб'єктів політичної комунікації, з особливою гостротою виявляють згубні за своїми наслідками тенденції щодо звуження простору свободи висловлювання поглядів як фундаментальної основи демократії, поширення та посилення авторитарних практик. Конкретним утіленням зазначених тенденцій постає сучасна політична карикатура, яка в умовах домінування політики безпечного дискурсу зазнає утисків, поступово маргіналізується й стигматизується. Стаття демонструє, що зменшення присутності політичної карикатури в публічному політично-комунікаційному просторі дедалі більше зумовлюється необхідністю дотримання установок та імперативів безпечної дискурсивної практики.

Підкреслюється, що толерування ангажованих логікою безпечного дискурсу висловлювань з одночасним звуженням простору присутності політичної карикатури становить реальний ризик гарантування безпеки ціною свободи. Автори статті наголошують, що сучасні тенденції пов'язані з культивуванням практик контрольованого висловлювання, здатні спричинити ефект «мавпячої лапки», коли звільнення публічного комунікаційного простору від неприйнятних з погляду безпечного дискурсу висловлювань та думок досягається завдяки придушенню свободи, яка вможливила демократію. У підсумку є імовірність виникнення ситуації, за якої безпечний дискурс здатен спричинити екзистенційну небезпеку для демократії.

Ключові слова: демократія, безпечний дискурс, політична карикатура, політична комунікація, самоцензура, свобода висловлювання.

Постановка проблеми. Одна з найвпливовіших міжнародних неурядових організацій *Freedom House* констатує, що рівень свободи у світі знижується вже дев'ятнадцятий рік поспіль, що зумовлено насильством та репресіями проти політичних опонентів під час виборів, тривалими збройними конфліктами та поширенням авторитарних практик [1]. Своєю чергою, Міжнародний інститут демократії та сприяння виборам (*International IDEA*), фіксуючи те, що демократія в усьому світі продовжує слабшати, вказує, що в категорії «Права» найвідчутніший глобальний спад спостерігався в галузі громадянських

© Пугач В., Іщенко О., 2026

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу (CC BY 4.0)

свобод, причому найбільше «постраждали» свобода преси, свобода вираження поглядів, економічна рівність та доступ до правосуддя [2]. Хоча формальна ієрархія серед громадянських прав і свобод відсутня, однак Європейський суд з прав людини неодноразово вказував на першочергову важливість свободи вираження поглядів як ключової основи демократії, отже, як необхідну умову для захисту всіх прав і свобод, викладених у Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод [3, с. 1]. Саме свобода висловлювання дає змогу кожній людині відкрито артикулювати власні погляди, критикувати владу, обговорювати суспільно важливі питання без страху бути переслідуваною або зазнавати санкцій тощо. Політична карикатура, як одна з форм вираження свободи висловлювання поглядів, водночас постає як індикатор реального стану демократії, її ключових показників. Незважаючи на те що свобода вираження думок не є абсолютним правом і певні втручання в це право є виправданими з погляду статті 10 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, все ж не буде перебільшенням сказати, що обмеження або тиск, з якими стикаються карикатуристи, дуже часто сигналізують про згортання громадянських прав і свобод, зростання авторитарних тенденцій та прогресувальне послаблення демократії. Важливо також відзначити, що сучасна політична карикатура змушена враховувати помітне зростання чутливості суспільства до окремих тем та питань, а ігнорування цього може становити безпосередню загрозу фізичній безпеці карикатуристів. На цій обставині наголошує, зокрема, данський журналіст Ф. Роуз, який, будучи редактором одного з відділів у газеті *Jyllands-Posten*, опублікував у 2005 році серію карикатур на пророка Мухаммеда, що викликало хвилю насильницьких демонстрацій у деяких мусульманських країнах, широкомасштабні протести в інших країнах та призвело до загибелі щонайменше 200 осіб. Оскільки, як зазначає Ф. Роуз, ми дедалі частіше живемо поруч з людьми, які відрізняються від нас, ризик ненароком когось образити, сказати або зробити щось, що виходить за межі чийось *чутливих кордонів* постійно зростає. Утім, як переконаний журналіст, суспільство, що складається з багатьох культур, повинно мати більшу свободу, ніж суспільство, яке є більш однорідним. Проте нині поширеним є протилежне переконання, і саме в цьому криється тиранія мовчання [4, с. 10–12].

На тлі зростання суспільної чутливості, розширення сфери регулювання «ризикових», «небезпечних» висловлювань створюється нова конфігурація комунікаційного простору, що містить потенціал щодо нівелювання образу політичної карикатури як «вартового демократії». Тож більш цілісне розуміння сучасного стану демократії, визначення симптомів її деформації актуалізують необхідність звернення до феномену політичної карикатури в аспекті її балансування між свободою висловлювання та вимогами «безпечного дискурсу».

Аналіз останніх досліджень і публікацій свідчить про наявність стійкого дослідницького інтересу до феномену політичної карикатури. Так, словацькі дослідники М. Солік, М. Ломен, Б. Франциштова, Д. Благут розглядають карикатуру як інструмент свободи вираження поглядів, наголошуючи на демократичній природі карикатури. Згадувані вище науковці зауважують, що карикатура становить собою потужний голос, який закликає до свободи й справедливості, а серед її непримирених ворогів постають упередження, стереотипи, демагогія та диктаторські режими [5, с. 122]. Канадські дослідники К. Волбі та С. Панаг вдаються до аналізу політичних карикатур, присвячених проблемі свободи інформації, які опубліковані на сторінках канадських газет. Зокрема, підкреслюється, що для зображення урядового контролю за інформацією широко використовують просторові метафори – бар'єри, стіни та зачинені двері [6]. На важливій ролі карикатури в боротьбі з тероризмом наголошують йорданський дослідник М. Алсаггар та науковець із Саудівської Аравії С. Алрвелі.

Тематика, пов'язана з дослідженням політичної карикатури у вітчизняному академічному просторі, представлена досить фрагментарно. Дослідженню освітнього потенціалу політичної карикатури належать наукові доробки українських учених П. Мороз та І. Мороз, які підкреслюють, що використання політичної карикатури в освітньому процесі є одним із найефективніших засобів формування медіаграмотності в здобувачів освіти [7]. Особливості європейської політичної карикатури аналізує український науковець Л. Темченко, окремим аспектам презентації російсько-української війни в політичних карикатурах присвячені наукові розвідки О. Семолюка, І. Лесик, Л. Ковальчук, Ю. Літкович, Т. Шевчук та інших. Політичну карикатуру як вид креолізованого тексту розглядають вітчизняні науковці О. Сніговська, П. Малахиті.

Мета дослідження – висвітлити специфіку буття сучасної політичної карикатури в контексті посилення антидемократичних тенденцій та культивування практик контролю за висловлюваннями. Зазначена мета орієнтує на виконання таких завдань: з'ясувати ступінь впливу політики «безпечного дискурсу» на сучасну політичну карикатуру, її функції та інфраструктуру поширення; визначити наслідки, зумовлені забезпеченням рівноваги між свободою висловлювання та вимогами безпечного дискурсу.

Матеріал і методи дослідження. У межах дослідження автори послуговувалися науковими доробками, аналітичними звітами, релевантними тематиці цього дослідження; міжнародними нормативно-правовими актами в галузі захисту прав і свобод, публічними коментарями та інтерв'ю сучасних карикатуристів. Як наочний матеріал використано політичні карикатури з різних медіа, що наявні у вільному доступі. Методологічну базу дослідження становить сукупність загальнонаукових та спеціальних методів. Метод абстрагування дав змогу виокремити ключові соціально-політичні тенденції, які позначаються на функціональних основах сучасної політичної карикатури. Нормативно-ціннісний підхід дав змогу окреслити роль і значення політичної карикатури для забезпечення стійкості демократії. Методи аналізу і синтезу сприяли об'єктивному, цілісному розумінню актуального стану політичної карикатури. Метод узагальнення використано для формулювання висновків, теоретично й практично значущих результатів дослідження.

Виклад основного матеріалу дослідження. Накопичений на сьогодні досвід досліджень із сучасної карикатури дає підстави говорити про її європейське походження, виникнення якої пов'язують з італійськими художниками-братами Аннібале та Агостіно Карраччі. Вони зі своїм кузеном художником Людовіком заснували «Академію просвітлених» («*Accademia degli Incamminati*»), у якій пропагували стиль, протилежний стилю великого Караваджо. Упродовж століть художники прагнули створювати твори, що максимально відтворювали реальність і вирізнялися високим ступенем репрезентативності та реалістичністю деталей, однак брати Карраччі відхилилися від цього ідеалу. Протягом 1590-х років вони створювали жартівливі портретні ескізи з перебільшеними рисами [8]. Ці портрети з гумористично гротескними формами називали карикатурами (від італ. *caricare* – перебільшувати, навантажувати), і саме Карраччі стали першими, хто надав карикатурі чітких жанрових рис. Розмірковуючи над феноменом карикатури, британський теоретик мистецтва Е. Г. Гомбріх та його австро-американський колега Е. В. Кріс указують на парадокс карикатури, що полягає в такому: спотворюючи реальність засобом навмисного перебільшення певних фізіономічних рис або недоліків, карикатура демонструє глибинну сутність, чим є більш правдивою за саму реальність. Карикатурист не шукає досконалої форми, він шукає досконалу деформацію, проникаючи крізь зовнішню оболонку до внутрішньої сутності в усій її дріб'язковості чи потворності [9]. Тож

саме перебільшення є визначальною ознакою карикатури, за допомогою якого карикатурист посилює те, що вирізняє людину, явище або інший об'єкт карикатури.

У межах науково-теоретичних розвідок політична інструменталізація карикатури артикулюється як: ключовий елемент політичної комунікації; художні зображення, які містять критику чи коментарі щодо політичних подій та політиків; сатирично-гумористичний засіб для впливу на громадську думку. При цьому більшість дослідників політичної карикатури наголошує на її критично-рефлексивному потенціалі, підкреслюючи, що попри її гостроту, провокативність, емоційну виразність та насиченість, політична карикатура не ставить собі за мету спровокувати насильницькі дії або протести, її завдання – іронізувати над абсурдами політичного життя, викривати політичні проблеми та зловживання влади, перетворюючи їх на предмет раціональної критики, а не агресії. Як зауважує відомий сучасний український карикатурист О. Смаль, «карікатуристи, на відміну від терористів, не вбивають, вони змушують замислитись» [10, с. 17]. Зі свого боку, британський дослідник І. Гейвуд, вивчаючи англійську політичну карикатуру часів ухвалення Законів про реформу, коли агітаційна кампанія «вибухнула насильницькими повстаннями», підкреслює, що карикатура часто демонструвала амбівалентне ставлення до революційних політичних та соціальних змін: з одного боку, вона із задоволенням викривала зловживання владою й висміювала політичні пороки, а з іншого – застерігала від народного опору та радикальних форм протесту, пропонуючи радше критичне осмислення конфлікту, ніж його ескалацію [11, с. 8]. Водночас здатність політичної карикатури до візуалізації смислотворення, миттєвого і влучного реагування на згубну політичну практику, наявність потужного інформаційно-пропагандистського ефекту робить її особливо помітною в контексті сучасних тенденцій щодо необхідності дотримання вимог безпечного дискурсу, зорієнтованого на превенцію деструктивних практик, блокування потенційно конфліктогенних продуктів соціально-політичного дискурсу. Безпечний дискурс як своєрідний комунікаційний режим, у якому домінує імператив, що вимагає мінімізації ризиків соціально-політичної напруги, недопущення поширення контенту, здатного спровокувати насильницькі конфлікти, політичні кризи, розпалювання ворожнечі, дискримінаційні практики, формування стереотипів та упереджень, формується контекстом підвищеної чутливості різних соціальних груп і спільнот. На цій обставині наголошує, зокрема, згадуваний вище данський журналіст Ф. Роуз. За його словами, нині ображатися стало як ніколи легко, ба навіть популярно: багато хто розвинув настільки витончену чутливість, що вона вже стала надмірною. За таких умов виникає спокуса звернутися до європейських держав загального добробуту (*welfare state*) з проханням витратити трохи грошей не на «тренінги з чутливості» – навчання того, чого не слід говорити, а на тренування з нечутливості: навчання того, як бути терпимим. Адже, як підкреслює Ф. Роуз, якщо свобода і толерантність мають шанс вижити в новому світі, нам усім потрібно мати «товстішу шкіру» й навчитися бути менш вразливими [4, с. 12]. Схожу думку висловлюють сингапурський учений Ч. Джордж та художник коміксів С. Лью, які вказують на те, що оскільки обурення може бути спрямоване навіть проти відносно безневинних карикатур, то «майже неможливо передбачити хто саме і на що образиться». За такої ситуації зацікавлені особи можуть легко організувати й спровокувати «інтолерантний популізм», подібний до цинічного підбурювання натовпу Марком Антонієм у трагедії В. Шекспіра «Юлій Цезар» [12, с. 223].

Безумовно, трагічні події в паризькому офісі французького сатиричного журналу *Charlie Hebdo*, погрози карикатуристам данської газети *Jyllands-Posten*, а також загрози, з якими стикаються карикатуристи по всьому світу, переконливо свідчать про істотне зростання безпекових ризиків. При цьому організація *Cartooning for Peace* указує на

підступне впровадження нового типу колективної цензури, підкреслюючи, що для натовпу, ображеного думкою чи малюнком, недостатньо висловити свої почуття, вони прагнуть справедливості, щоб порушник був покараний, змушений замовкнути. І такі кампанії часто ініціюються зацікавленими групами, які дуже добре знають, що вони роблять [13, с. 5]. У цьому контексті безпечний дискурс, окреслюючи межі дозволеного з наголосом на обов'язковому врахуванні чутливості (політичної, релігійної, культурної тощо), створює рамкові умови існування політичної карикатури, які звужують коло її об'єктів для критики та коментування, нівелюючи можливості політичної карикатури як засобу висловлення думки, обстоювання політичних цінностей та переконань, ставлення до актуальних політичних явищ і процесів. З огляду на це, важливо зазначити, що «компроментує» карикатуру те, що вона «за своєю суттю є підозрілою». Саме із цим деякі дослідники пов'язують наглядові практики – від часткової цензури до цілковитої заборони, яким піддавалася карикатура за різних політичних режимів. Так, в умовах недемократичних режимів карикатура зводиться до нелегального статусу, якщо тільки вона не стає складником пропаганди, яка експлуатує її та спрямовує проти визначених мішеней. У демократичних політичних режимах право на створення карикатур визнається в межах свободи висловлення поглядів, однак автори «гумористичних картинок» можуть зазнавати судових переслідувань на підставі позовів осіб, зображених у їхніх роботах, яким право *de principe* надає статус імовірної жертви [15, с. V–VI]. Французький професор історії Б. Тільє підкреслює, що «карикатура викликає страх, оскільки вона претендує на істину і водночас піддає свій об'єкт надмірному, несправедливому, а подеколи й обурливому спотворенню», також може використовуватися для наклепу. Як до ілюстрації він звертається до змальованого О. де Бальзаком образу одного з паризьких чиновників Біксю, якому лише однією карикатурою вдалося зруйнувати службову кар'єру свого колеги Рабурдена [14, с. VIII]. Вочевидь, глузування – це особливий вид висловлювання. Його зміст, наголошує відомий британський науковець Р. Дворкін, неможливо передати в більш пом'якшеній та менш образливій формі без істотної втрати або зміни первинного смислу. Саме через це карикатури та інші різновиди сатири протягом століть, навіть за умови їх заборони, були найдієвішою зброєю різноманітних, зокрема й деструктивних політичних сил [15]. Указане, утім, не спростовує важливу роль та значущість політичної карикатури для зміцнення демократичної резильєнтності, натомість свідчить про її особливий стан – «балансування на межі дозволеного», що, вочевидь, позначається на ступені її вразливості стосовно обмежень, які висувають до політичного дискурсу. Показовими в цьому аспекті є зміни в інфраструктурі поширення політичної карикатури, зумовлені політикою безпечного дискурсу. Ідеться, зокрема, про помітне збільшення випадків відмов з боку різних медіа публікувати політичні карикатури. Так, газета *The Washington Post* відмовилася опублікувати карикатуру лауреатки Пулітцерівської премії Е. Телнейс (рис. 1), яка містить критику мільярдерів-керівників технологічних і медійних корпорацій, що прагнули заручитися прихильністю новообраного президента Д. Трампа, безпосередньо (Марк Цукерберг – засновник і генеральний директор Facebook & Meta, Сем Альтман – генеральний директор штучного інтелекту, Патрік Сун-Шіонг – видавець *LA Times*, Walt Disney Company – ABC News та Джефф Безос – власник *Washington Post*). У своєму блозі *Substack* Е. Телнейс, відповідаючи на потенційні закиди щодо необхідності працівників зважати на інтереси компанії, наголошує, що така логіка є слушною, якщо тільки не йдеться про новинні медіа, які мають суспільні зобов'язання й повинні плекати вільну пресу в демократії. Власники медіа несуть відповідальність за захист свободи думок. «Вбита карикатура», за словами Е. Телнейс, є «небезпечним кроком» для вільної демократичної преси, так «демократія вмирає у темряві» [16].

Рис. 1. Карикатура Е. Телнейс

Джерело: <https://anntelnaes.substack.com/p/why-im-quitting-the-washington-post>

Кількома роками раніше, а саме у 2019 році, газета *The New York Times* оголосила про відмову публікацій щоденних політичних карикатур у своєму міжнародному виданні та припинення співпраці з двома карикатуристами. Словенська газета *Mladina* в березні 2019 році на своїй обкладинці розмістила карикатуру на президента Угорщини В. Орбана, але під тиском угорських чиновників, які висловили обурення нею, газета опублікувала «виправлену та дружню» обкладинку, супроводжуючи цю заміну дописом, у якому зазначалося, що враховуючи лист угорського посла в Словенії, де містилося звинувачення в «потворному та злобному» зображенні улюбленого лідера угорського посла, наш карикатурист посипав голову попелом і цього разу намалював «нашого дорогого Віктора» «красивішим та привітнішим» (рис. 2) [17].

Рис. 2. Карикатура Т. Лавирча

Джерело: https://www.mladina.si/190299/popravljena-in-prijazna-naslovnica?fbclid=IwAR3fiSwMp_wjhEvVRAQkUpRKnY42l-MwRjFgXxJT0DbcVN6ZF1QqpbIramew

Сьогодні менш відомі видання відмовляються від політичних карикатур під різними приводами. Так, наприклад, у січні 2025 року газета *Latrobe Bulletin* (штат Пенсильванія, США) опублікувала карикатуру Л. Дзаджа, на якій над Білим домом майорить

перевернутий американський прапор із написом «Як правильно вивішувати прапор у день інавгурації Трампа» (рис. 3). Карикатура настільки обурила частину читачів газети, що видавець Д. Каддіхі оприлюднив заяву, в якій вибачився та зазначив, що газета більше не буде публікувати політичні карикатури, які себе вже вичерпали, додавши, що *Latrobe Bulletin* «прагне покращити громаду, а не розділяти її» [18].

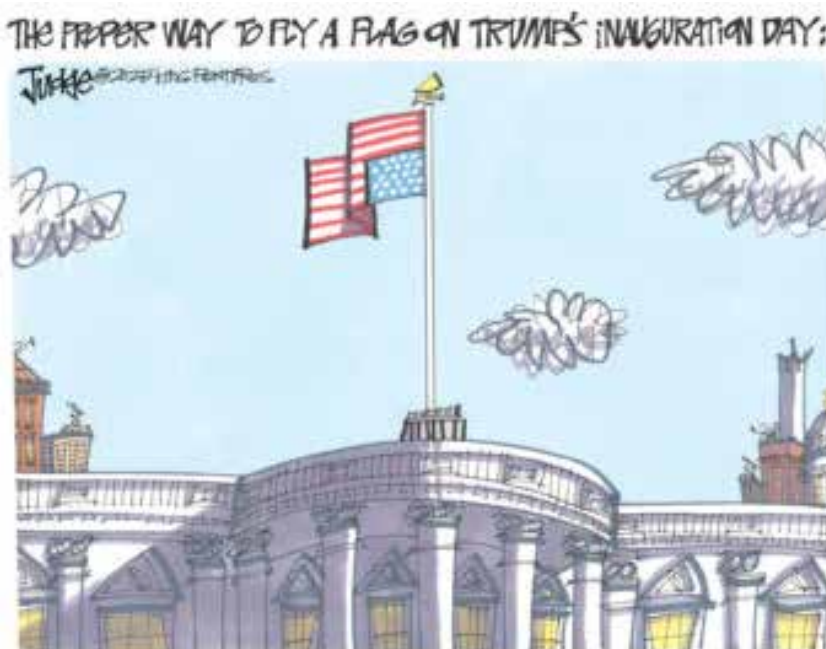

Рис. 3. Карикатура Л. Дзаджа

Джерело: <https://fair.org/home/us-cartooning-tradition-in-peril-in-trumps-first-year/>

Безумовно, наведений перелік медіа, які відмовляються від публікацій політичних карикатур, не є вичерпним і має динаміку до розширення. Однак він дає змогу говорити про формування стійкої тенденції до звуження простору для візуальної політичної критики, поступову маргіналізацію і навіть стигматизацію політичної карикатури. До більш невтішного висновку доходить один із найвідоміших сучасних політичних карикатуристів, лауреат Пулітцерівської премії, американський художник-карикатурист П. Оліфант, який ще понад 20 років тому констатував, що політична карикатура – «колись потужний гальванізатор громадської думки, поштовх до розмов та дискусій» – перебуває під великою загрозою повного зникнення [19, с. 25]. Найголовнішим чинником витіснення політичної карикатури є поступове зникнення визначальної умови її існування – політичної свободи, яка допомагає особам «бути вільними» та ставати гідними «вільного буття», тобто «критичними й відповідальними громадянами – ані конформістами, ані бунтівниками» [20, с. 137].

Дедалі більший дефіцит політичної свободи, на наш погляд, не останньою чергою спричинений культивуванням безпечного дискурсу, який проголошує звільнення комунікаційного політичного простору від образливих та дискримінаційних висловлювань,

водночас ігнорує ту обставину, що навіть у країнах, які мають схожу культуру, думки щодо того, що є образливим, можуть суттєво різнитися. У цьому контексті варта уваги думка Ф. Роуз про те, що одні зображення можуть сприйматися образливими, оскільки висміюють або знецінюють те, що вважається цінним, інші – тому, що возвеличують те, що вважається негідним та презирливим. Наприклад, прославлення Мухаммеда мусульманами може сприйматися як образа для тих, чиї близькі загинули в його ім'я [4, с. 63]. Свобода висловлювань, за словами Р. Дворкіна, це не просто особливий символ західної культури, яку можна великодушно обмежувати чи коригувати з міркувань поваги до інших культур, що її не поділяють. Так, незалежно від того, як тлумачиться заклик до посилення поваги до всіх громадян та соціальних груп, такі чесноти набувають деструктивного змісту у випадках, коли їх використовують для виправдання та легітимації цензури, підриваючи засадничі принципи демократичного публічного дискурсу [15]. Звичайно, в інформаційно-комунікаційному просторі не бракує прикладів висловлювань та ідей, які мають ознаки екстремальності, що, вочевидь, потребує належної реакції, правових обмежень та заборон. Водночас, апелюючи до політичної карикатури, яка повинна зважати на наявність тонкої грані між гумором та образою, доцільно наголосити, що принципи політики безпечного дискурсу повинні враховувати наявність не менш делікатної межі між регулюванням контенту та нормалізацією цензури. В іншому разі безпечний дискурс ризикує перетворитися на механізм обмеження доступу до різноманітності думок, створюючи сприятливі умови для «дискурсивної герметизації», за якої політичний комунікаційний простір звільняється від сумнівних, з погляду безпечного дискурсу, висловлювань, думок та поглядів, у результаті презентується «затонована соціально-політична реальність». Дотримання логіки безпечного дискурсу об'єктивно зумовлює звуження меж допустимого висловлювання, посилюючи самоцензуру та поступове вихолощення критичного потенціалу політичної карикатури, що призводить до її девальвації як, можливо, одного з найкращих способів оприявлення неприйняттого, нестерпного, негідного та мерзенного в політиці. Оцінювання політичної карикатури винятково з погляду можливої негативної реакції на неї з боку окремих осіб чи спільнот містить реальний ризик забезпечення безпеки ціною свободи і, як наслідок, створення сприятливого ґрунту для посилення авторитарних практик, у межах яких політична карикатура перетворюється на об'єкт жорсткої цензури та репресивних реакцій з боку влади.

Висновки. Сучасна політична карикатура дедалі більше обмежується контекстом безпечного дискурсу, який з успіхом може використовуватися в маніпулятивних цілях, як засіб навіювання громадськості уявлення про те, що об'єкт політичної карикатури належить до «принижених та ображених». За таких умов підвищується ризик зниження потенціалу критики, оскільки із соціально-політичного комунікативного простору витісняються найбільш активні та послідовні суб'єкти, здатні до творчої сміливості та позбавленого ілюзій критичного осмислення політичної реальності. Натомість толеруються ангажовані логікою безпечного дискурсу висловлювання, які просочуються в публічний політичний дискурс, створюючи реальні передумови для виникнення проблеми «мавпячої лапки», коли звільнення від «небезпечних», «образливих», «шкідливих» висловлювань та думок досягається завдяки придушенню свободи, яка, зрештою, робить можливою демократію. Політика безпечного дискурсу здатна спровокувати тенденції, спрямовані на нейтралізацію принципів устрою, моделей поведінки та інституцій, що забезпечують функціонування демократії, і тим самим становити екзистенційну небезпеку для неї.

Список використаної літератури

1. Freedom in the world: The Uphill Battle to Safeguard Rights. Washington, 2025. 29 p. URL: https://freedomhouse.org/sites/default/files/2025-02/FITW_World_2025_Feb.2025.pdf (дата звернення: 10.01.2025)
2. The Global State of Democracy 2025: Democracy on the Move. Stockholm, 2025. 322 p. DOI: <https://doi.org/10.31752/idea.2025.53>.
3. Mendel. T. Freedom of Expression: A Guide to the interpretation and Meaning of Article 10 of the European Convention on Human Rights. *coe.int*. URL: <https://rm.coe.int/16806f5bb3> (дата звернення: 10.01.2025).
4. Rose F. The Tyranny of Silence. Washington, D.C.: Cato Institute, 2016. 344 p. URL: <https://www.cato.org/sites/cato.org/files/pubs/pdf/tyranny-of-silence-new.pdf> (дата звернення 20.01.2025).
5. Solík M., Lomen M., Francistyová B., Blahút D. Caricature as a Tool of Freedom of Expression. *European Journal of Media, Art & Photography*. 2023. Vol. 11, No. 2. P. 116–126. DOI: <https://doi.org/10.34135/ejmap-23-02-07>.
6. Walby K., Panag S. Political Cartoon Representations of Freedom of Information in Canada. *Canadian Journal of Communication*. 2022. Vol. 47, No. 1. P. 101–123. DOI: <https://doi.org/10.22230/cjc.2022v47n1a3947>.
7. Мороз П., Мороз І. Використання політичної карикатури кінця ХІХ – початку ХХ ст. на уроках історії як засіб формування медіаграмотності учнів. *Український педагогічний журнал*. 2022. №4. С. 184–194. DOI: <https://doi.org/10.32405/2411-1317-2022-4-184-194>.
8. Taggart E. Caricature Art: The Fascinating History of the Art of Exaggeration. *My Modern Met*. 2021. November 16. URL: <https://mymodernmet.com/caricature-art/#> (дата звернення 20.01.2025).
9. Gombrich E.H., Kris E. The Principles of Caricature. *British Journal of Medical Psychology*. 1938. Vol. 17. P. 319–342. DOI: <https://doi.org/10.1111/j.2044-8341.1938.tb00301.x>
10. Смаль О. Карикатура дзеркально схожа на світ. *Пороги*. 2024. № 9. С. 14–17.
11. Haywood I. The Rise of Victorian Caricature. Cham: Springer, 2020. 296 p. DOI: <https://doi.org/10.1007/978-3-030-34659-1>.
12. Whitehead A. Cherian George and Sonny Liew, Red Lines: Political Cartoons and the Struggle Against Censorship. *Southeast Asian Review of English*. 2022. Vol. 59, No. 1. P. 221–225. DOI: 10.22452/sare.vol59no1.26.
13. Cartooning for Peace. Protection of Editorial Cartoonists: Practical Guide. 2019. 75 p. URL: <https://www.cartooningforpeace.org/en/soutiens/practical-guide-for-protection-of-editorial-cartoonists/>
14. Tiller B. Caricature and the laughter of incongruity. *Revue française de psychanalyse*. 2017. Vol. 81. P. 17–32.
15. Dworkin R. The Right to Ridicule. *The New York Review*. 2006. March 23. URL: <https://www.nybooks.com/articles/2006/03/23/the-right-to-ridicule/> (дата звернення 24.01.2025).
16. Telnaes A. Why I'm gutting the Washington Post. *Open Windows – Ann Telnaes | Substack*. URL: <https://anntelnaes.substack.com/p/why-im-quitting-the-washington-post> (дата звернення 22.01.2025).
17. Trtorebro B. Popravljenja in prijazna naslovnica Popravek žaljivih natolcevanj iz prejšnje številke. *Mladina*. 2019. 28.03. URL: <https://www.mladina.si/190299/popravljenja-in-prijazna-naslovnica?fbclid=IwAR3fiSwMpwjhhEvVRAQkUpRkNtY42l-MwRjFgXxJT0DbcVN6ZF1QqrbIramew> (дата звернення 21.01.2025).
18. Kennedy H. US Cartooning Tradition in Peril in Trump's First Year. *Fair*. 2025. September. URL: <https://fair.org/home/us-cartooning-tradition-in-peril-in-trumps-first-year/>. (дата звернення 22.01.2025).

19. Oliphant P. Why Political Cartoons are Losing Their Influence. *Nieman Reports*. 2004. Vol. 58, No. 4. P. 25–27.
20. Лосик О. Аспекти постмодерністської свободи в ліберальній філософії Р. Арона (на прикладі «Есею про свободи»). *Вісник Львівського університету*. 2003. Вип. 5. С. 133–140.

“CARICATURED DEMOCRACY”: POLITICAL CARICATURE BETWEEN FREEDOM OF EXPRESSION AND SAFE DISCOURSE

Viktoriia Puhach

independent researcher

Stepan Rudnytskyi str., 5, 03195, Kyiv, Ukraine

<https://orcid.org/0000-0002-7486-6427>

Olena Ishchenko

Taras Shevchenko Kyiv National University,

Faculty of Philosophy, Department of Philosophy of the Humanities

Volodymyrska str., 60, 01033, Kyiv, Ukraine

<https://orcid.org/0000-0003-3832-2403>

Using political caricature as an example of a form of freedom of expression, the article articulates the problem of the progressive weakening of contemporary democracy. As the authors of the article demonstrate, under the influence of heightened sensitivity of various social groups and communities, a “safe discourse” becomes institutionalized, determining the boundaries of acceptable and permissible statements circulating within the political communication space. The requirements imposed on actors of political communication, conditioned by the context of safe discourse, sharply reveal the detrimental tendencies toward narrowing the space for freedom of expression – a fundamental basis of democracy – and the spread and strengthening of authoritarian practices. A concrete manifestation of these tendencies is the contemporary political caricature, which, under the dominance of the politics of safe discourse, faces repression, gradually becomes marginalized, and is stigmatized. The article shows that the diminishing presence of political caricature in the public political communication space is increasingly determined by the necessity to adhere to the norms and imperatives of safe discursive practice.

It is emphasized that tolerating statements guided by the logic of safe discourse, combined with the narrowing of the space for political caricatures, poses a real risk of ensuring security at the expense of freedom. The authors of the article stress that contemporary tendencies associated with the cultivation of controlled speech practices can trigger a “monkey’s paw” effect, in which the liberation of the public communication space from statements and opinions deemed unacceptable from the perspective of safe discourse is achieved at the cost of the very freedom that makes democracy possible. Ultimately, there is a likelihood of a situation in which safe discourse may pose an existential threat to democracy.

Key words: democracy, safe discourse, political caricature, political communication, self-censorship, freedom of expression.

Дата першого надходження статті до видання: 22.01.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 24.02.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 19.05.2026